

STŘEDOVĚKÉ A RANĚ NOVOVĚKÉ DŘEVĚNÉ KONSTRUKCE KOSTELA SV. MARTINA V SEDLČANECH SE ZVLÁŠTNÍM ZŘETELEM K POZDNĚ GOTICKÉMU KROVU NAD LODÍ

JAN VESELÝ – JAN KYPTA

Medieval and Early Modern Wooden Structures of Saint Martin's Church in Sedlčany

With Special Regard to the Late Gothic Truss above the Nave

The study mainly focuses on the analysis of the truss above the nave of the parish church of Sedlčany (Central Bohemia). Dating from the 1440's, the construction bears traces of a (today vanished) defence gallery which is depicted in the town's veduta from 1602. The description of the truss is accompanied by a similar plan and photographic documentation. Closer attention is paid also to the truss above the narthex that dates this annexe to the early 17th century.

Keywords: Sedlčany – parish church – carpentry construction – medieval truss – defence gallery

Hlavním předmětem studie je analýza krovu nad lodí farního kostela v Sedlčanech (okres Příbram). Konstrukce pocházející ze 40. let 15. století nese stopy (dnes zaniklého) obranného ochozu, zachyceného na vedutě města z roku 1602. Popis krovu je doprovázen podrobnou plánovou a fotografickou dokumentací. Bližší pozornost je věnována i krovu nad předsíní lodí, který tuto přístavbu datuje do počátku 17. století.

Klíčová slova: Sedlčany – farní kostel – tesařská konstrukce – středověký krov – obranný ochoz

ÚVODEM

Městský farní kostel sv. Martina v Sedlčanech (okres Příbram) se jakožto jedna z nejvýznamnějších památek gotické architektury středního Povltaví stal předmětem zájmu zástupců několika generací uměleckých a stavebních historiků. Poslední a nejpodstatnější bibliografickou položkou je rozsáhlá monografická studie Dalibora Prixe, který se ve velkém komparačním záběru speciálně věnoval středověkému stavebnímu vývoji kostela, a zvláště etapě z doby počátku vlády Václava IV. (Prix 2017). Argumentačně impozantně rozkročený článek obsahuje vyčerpávající přehled dosavadního bádání, který proto v našem příspěvku vynecháváme. Značně redukovat můžeme obligatorní celkovou charakteristiku dispozice a stavebních proměn kostela od počátku do současnosti, protože obojí je dobře dostupné v relativně nedávno vydané knížce o kostelích Sedlčanska (Sommer – Stecker 2011, 114–129).

Můžeme se tedy rovnou věnovat dřevěným konstrukcím v podstřeší, jejichž nově provedené exaktní datování významně zmnožilo pevné záchytné body v poznání stavebního vývoje kostela. Potěšující je mimo jiné skutečnost, že výsledky dendrochronologické analýzy, již provedl Tomáš Kyncl, napomáhají rovněž objasnit samotný počátek jeho výstavby, neměl-li ovšem dřevěného předchůdce. Hlavním předmětem našeho zkoumání je však krov lodí, dosavadním bádáním vyzdvihovalý jako mimořádně cenná konstrukce pozdně gotického typu. Hypoteticky byl datován buď ještě do 15. století (Žižka 1996, 9), případně do 16. století (Libal 2001, 443). Zevrubnému zkoumání však zatím podroben nebyl. Nyní bezpečně víme, že představuje doklad obnovy kostela v pohusitském období. Cenný

Obr. 1: Sedlčany, kostel sv. Martina. Celkový pohled od jihozápadu (všechny fotografie J. Veselý, 2021, není-li uvedeno jinak).

Obr. 2: Výřez z veduty Sedlčan od Jana Willenberga z roku 1602, zachycující opevněný areál kostela. Stopy ochozů se dochovaly na krovu lodi, který vznikl v roce 1441 (převzato z: Podlaha – Zahradník 1901).

je rovněž krov nad západní předsíní, který tuto přístavbu datuje do předbělohorského období. Na obě konstrukce detailně nahlédneme optikou specializovaného bádání. Přehled nových zjištění ale začneme dendrodaty z doby posledních Přemyslovců.

VZNIK KOSTELA

Odhlédneme-li od dílčích úprav, vývoj tří základních dispozičních částí sedlčanského kostela – západní věže, lodi a presbytáře se sakristií – započal v pokročilé 2. polovině 13. století a završen byl ještě v předhusitském období. V raném novověku přibyla západní předsín s depozitářem v patře, na počátku 60. let 19. století zvětšila kapacitu kostela severní dvoudílná patrová přístavba, jež sestává ze schodiště a boční lodi s horním podlažím sloužícím jako kruchta.

Co se týče středověkých stavebních etap, jasná představa panuje ohledně stáří velkého presbytáře obdélného půdorysu se sakristií po severní straně. Presbytář se sakristií, která fungovala i jako boční kaple, vznikly zároveň jako kompletní novostavba v rámci velké přestavby, již Dalibor Prix klade na základě formální analýzy na přelom 70. a 80. let 14. století. Tím došlo k výrazné proměně raně gotického kostela, jehož dochované torzo nejsme prozatím schopni v celistvosti postihnout. Problémy činí především rozbor stavebního vývoje lodi.

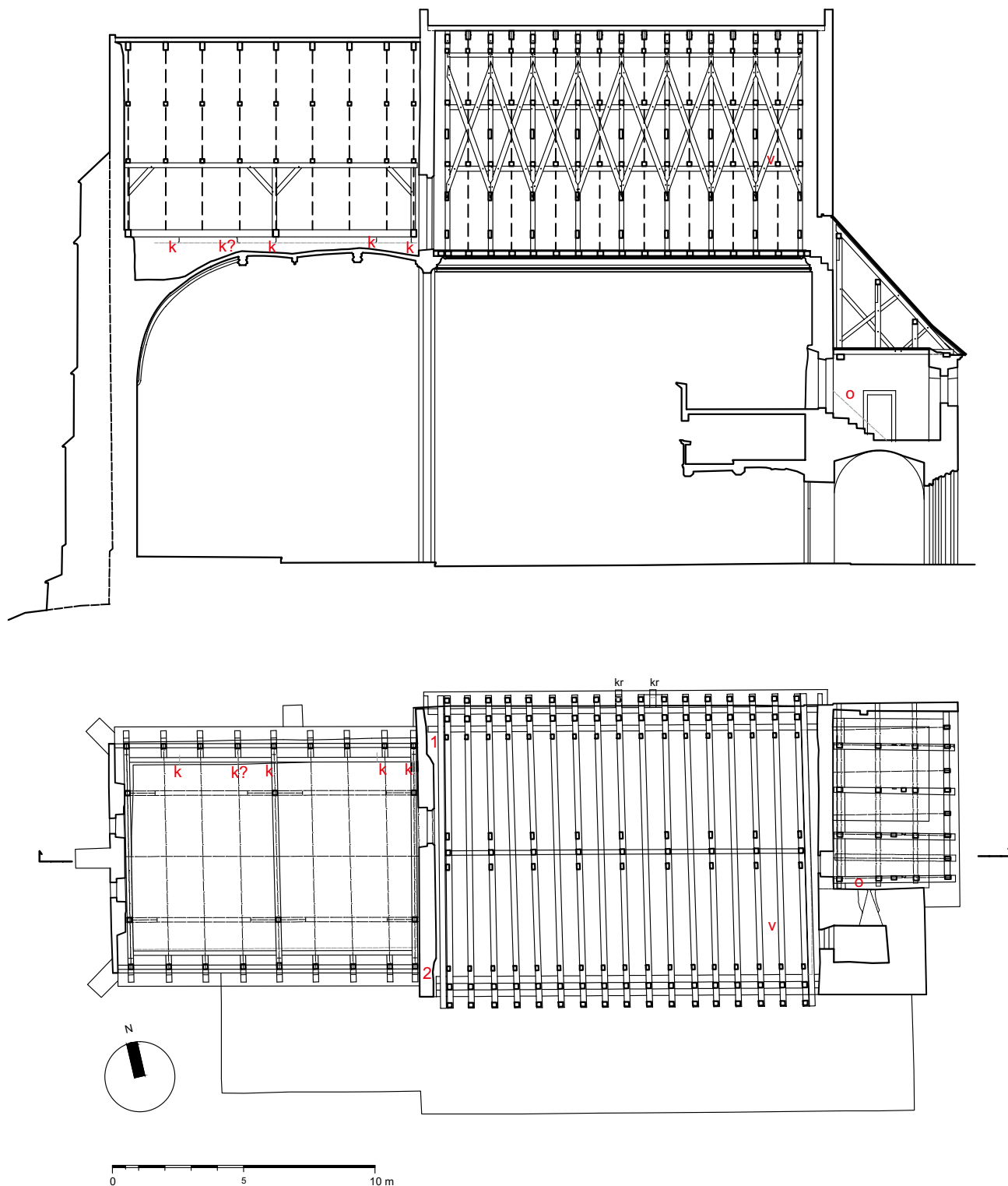
Z raně gotického kostela přetrvala západní věž, situovaná mimo hlavní půdorysnou osu kostela tak, aby svým bokem lícovala se severním průčelím lodi. K takto asymetrickému způsobu napojení věže a lodi nacházíme tři regionální analogie (srov. Razím – Varhaník 1995), které napovídají, že původní loď sedlčanského kostela byla zprvu podstatně užší než dnes. Průběh zbořené jižní zdi lodi lze spolehlivě rekonstruovat podle nálezových situací v interiéru lodi a v podkroví. Blíže se jimi zabýval Dalibor

Prix, který formuloval hypotézu, že k rozšíření lodi k jihu došlo až v rámci velké přestavby na přelomu 70. a 80. let 14. století. Tento závěr se však ocitá v rozporu s existencí raně gotické tribuny, zaujímající celou dnešní šířku lodi. Dalibor Prix proto předestřel hypotézu o dodatečném prodloužení tribuny, přičemž její v lucemburském období doplněná část by prý měla věrně napodobovat původní tvarosloví. V tomto bodě hledíme na Prixovu argumentaci rezervovaně. Za pravděpodobnější považujeme představu Jana Žižky, který operuje s dvěma raně gotickými fázemi lodi: loď by měla být do dnešní podoby rozšířena ještě ve 13. století, přičemž tribuna by vznikla v rámci této (tzn. druhé) raně gotické fáze (Žižka 1996, 9). Zatímco chronologie rozšíření půdorysu lodi vzbuzuje otázky, představa o vývoji západní věže je poměrně jasná. Spadá do první stavební etapy, přičemž se dochovala v podstatě kompletně ve své raně gotické podobě. Výrazně ale byla zvýšena na přelomu 70. a 80. let 14. století, kdy přibýlo poslední patro s velkými kružbovými okny a pravděpodobně také ochoz s cimbuřím a zděná helmice.

Datace výstavby raně gotického sedlčanského kostela se zatím zakládala výhradně na formální analýze kamenických prvků. Badatelé přitom vycházeli hlavně z tvarosloví západního portálu, druhotně osazeného ve zdivu raně novověké předsíně. Shodně uvažovali o poslední čtvrtině 13. století, nejnověji Dalibor Prix navrhl tento interval zúžit na dobu vymezenou „přibližně“ roky 1275 a 1285/1287 (Prix 2017, 12). Výsledky dendrochronologické analýzy jeho empirii potvrzují. Nutno ovšem zdůraznit, že datace se týká prvků užitých při výstavbě věže, takže přetrvávají nejasnosti nad vývojem obvodového zdiva lodi.

Z dřevěných konstrukcí v raně gotickém zdivu věže byl v prvé řadě analyzován trám, který je dnes z malé části obnažen na podlaze druhotně vylámaného průchodu z podkroví lodi do horních pater věže. Dubový trám, který byl původně kompletně obezděn, nepochybně tvoří součást ztužujícího věnce zdiva věže; zhotoven byl z kmene pokáceného někdy v rozpětí let 1276–1291 (běl se dochovala jen zčásti). O cca 2 m výše jsou v jižní a východní zdi věže patrné dutiny po další úrovni takového ztužení, z trámů obdobné dimenze. Dvě další data byla získána ze dřev použitých jako překlad šterbinového okénka na jižní straně někdejšího třetího patra věže (okénko dnes ústí do podkroví předsíně lodi). U jednoho se dobu pokácení kmene podařilo určit přesně: rok 1280; u druhého jako interval: kácení proběhlo někdy v letech 1279–1286. Na základě uvedených výsledků lze v podstatě s jistotou tvrdit, že výstavba věže proběhla v 80. letech 13. století, a to spíše na počátku desetiletí.

Do 13. století spadá ještě další získané datum, a sice z lešeňového kuláče v severní obvodové zdi hlavní lodi, který se nalézá cca 2,5 m pod její korunou (dnes v podkroví mladší severní lodi). Získané datum kácení dřeva – 1280 – je překvapivé, nemá však dostatečnou váhu, protože jej autor analýzy Tomáš Kyncl označil jako nejisté. Podle charakteru zdiva a souvislostí bychom očekávali, že daný úsek zdiva pochází až z vrcholně gotické přestavby kostela. Dubový kuláč však mohl být také použit druhotně. Ve zdivu severní a západní zdi lodi jsou dochovány ještě další kuláče lešení, bohužel ale nedatovatelné.

Obr. 3: Celkový podélný osový řez kostelem a půdorys krovů. Vyznačena poloha některých prvků a nálezových situací: 1 – otisk starší střechy lodě, 2 – přezdívaná část štítu mezi lodí a presbytářem, k – kapsy s otisky po vazných trámech staršího krovu, v – poloha ložiska vrátku, Kr – kamenné krakorce, o – otisk střechy starší předsíně (všechny kresby a zaměření J. Veselý, 2001, 2021; s využitím 3D skenu kostela zpracovaného F. R. Václavíkem, 2021).

Raně gotická věž sedlčanského kostela je již druhým exaktně datovaným příkladem ze souboru čtyř regionálních zástupců dané typologické skupiny, kterou charakterizuje vysunutí věže mimo hlavní půdorysnou osu kostela tak, aby svým bokem lícovala s fasádou lodi. Jako první se podařilo datovat kostel v nedalekých Nechvalicích. Jeho výstavba proběhla zřejmě o něco dříve, čemuž napovídá

datace překladu zárubně vstupního otvoru ve štítě mezi podkrovími lodi a presbytáře. Zhotoven byl z kmene pokáceného v zimní sezóně 1268/1269 (analýzu provedl Tomáš Kyncl). S časovým odstupem dendrodat koresponduje slohově pokročilejší ráz kamenických prvků sedlčanského kostela, na což upozornil Dalibor Prix (Prix 2017, 12).

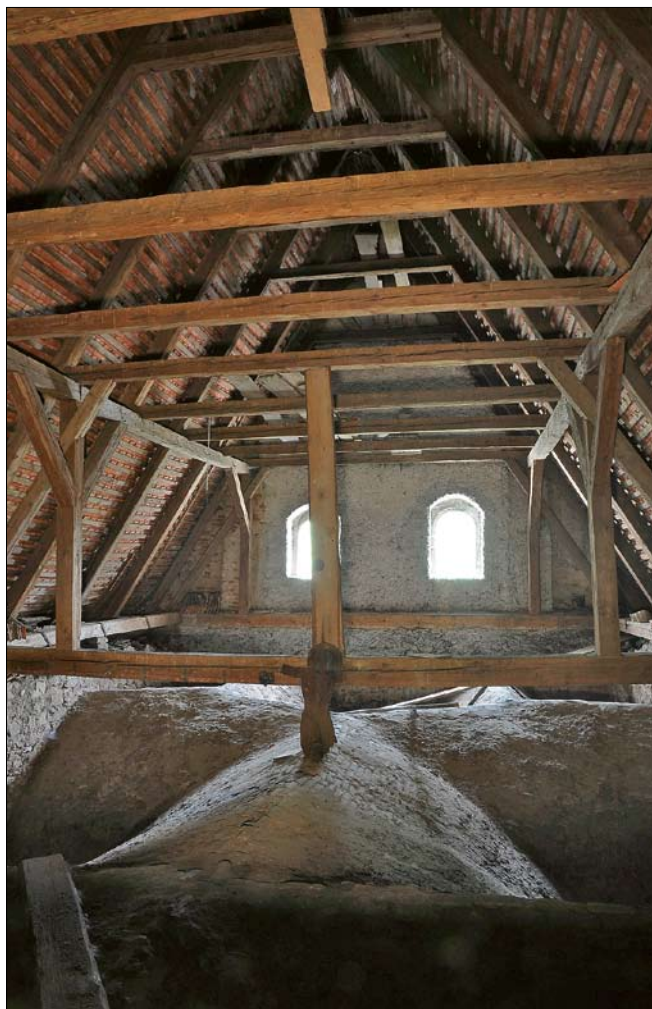
CELKOVÁ CHARAKTERISTIKA KROVŮ

Zastřešení sedlčanského kostela sestává, pomineme-li věž se zděnou helmicí, z pěti samostatných střešních celků. Jsou jimi střechy nad hlavní lodí, presbytářem, západní předsíní, dodatečnou severní lodí a sakristií. Jednotlivé krovy se vzájemně liší dimenzemi i stářím. Největší a zároveň nejstarší krov patří střeše lodi; vztyčen byl už ve 40. letech 15. století. Druhý nejstarší krov, pocházející ze samého počátku 17. století, se nachází nad západní předsíní. Následuje krov nad presbytářem, jenž vznikl v závěru 18. století. Nejmladší jsou krovy nad severní lodí a sakristií, které oba souvisejí s úpravami kostela v 60. letech 19. století. Je přirozené, že v závislosti na době svého vzniku se jednotlivé krovy od sebe odlišují také typologicky. U dvou nejstarších krovů však zaujme typologická příbuznost, ačkoliv vznikly v odstupu 160 let.

Krov nad lodí vznikl v roce 1441, nebo nedlouho poté.¹⁾ Konstrukce typologicky patří k široké skupině vrcholně a pozdně gotických kroekvních hambalkových krovů s klasovými vzpěrami a s podélným vázáním pod hřebem střechy. Jeho charakteristickým detailem jsou přes obvodové zdi výrazně vyčnívající vazné trámy, zakončené svislými závlačky se vzpěrkami. Zvláštní zajímavost tohoto krovu představují stopy po konstrukci obranného „ochozu“, který zachytil na veduté Sedlčan z roku 1602 Jan Willenberg (obr. 2).²⁾

Krov nad západní předsíní pochází z roku 1603.³⁾ Její střecha je pultová, poměrně strmá. Krov má s ohledem na rozměry značně robustní konstrukci s trojicí rámových stojatých stolic zavětrovaných hustou soustavou ondřejských křížů, šikmých vzpěr a pásek, takže působí velmi archaicky (obr. 24; 25).

Krov presbytáře vznikl v samém závěru 90. let 18. století.⁴⁾ Oproti oběma starším krovům je již poměrně subtilní. Typologicky se jedná o kroekvní hambalkový krov

Obr. 4: Celkový pohled do krovu nad presbytářem. V pozadí středověký štít se zeslabením na obou stranách, jež odpovídá nárožním věžičkám obranného ochazu.

1) Datace vychází ze série dendrodat získaných ze vzorků odebraných z celkem devíti různých prvků konstrukce. U všech se podařilo zjistit přesné datum kácení dřeva, které proběhlo ve dvou zimních sezónách – 1439/1440 a 1440/1441 – a také v mezidobí.

2) Jak vyplývá dále z popisu stop na konstrukci, není označení ochoz v našem případě úplně přesné, neboť kvůli konstrukčnímu řešení nejspíš nebylo možné tudy plynule procházet. Do jednotlivých polí se vstupovalo zvlášť z prostoru vlastního krovu. Přesto budeme pro jednoduchost v dalším textu označení ochoz používat, opatřujeme jej ale důsledně uvozovkami.

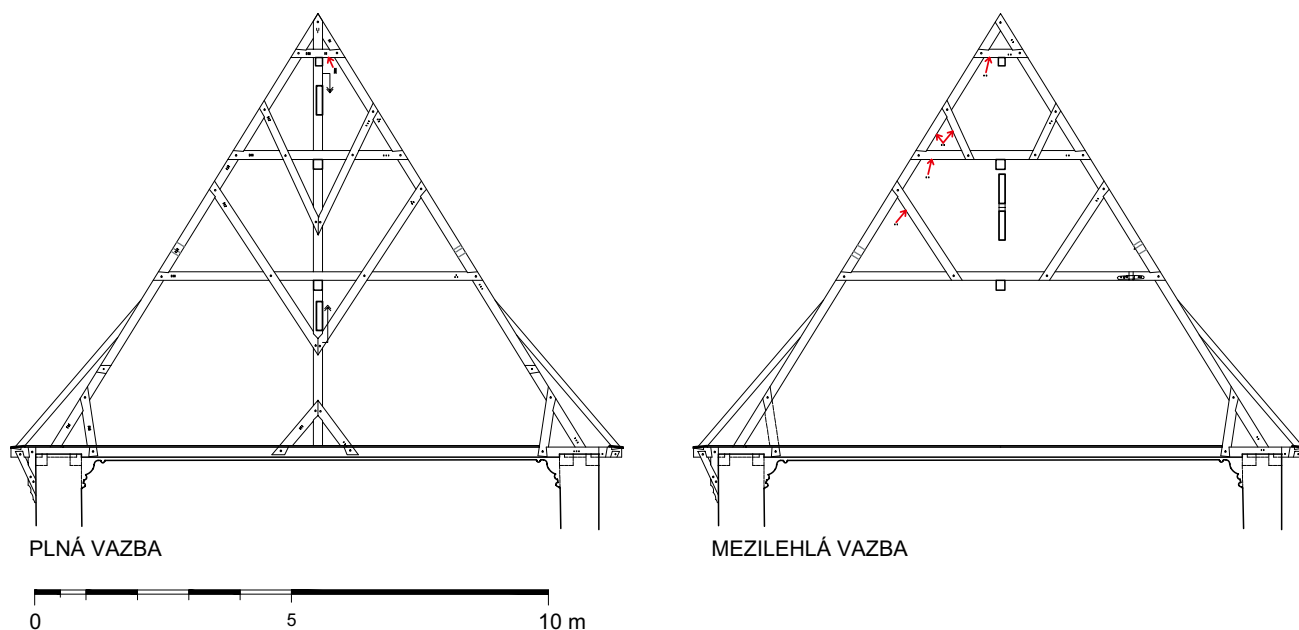
3) Z krovu západní předsíně byly pro dendrochronologickou analýzu odebrány vzorky ze čtyř prvků. Datovat se podařilo všechny, přičemž získaná data opět spadají do úzkého intervalu. Dva prvky byly zhotoveny ze dřeva káceného v roce 1603, jeden v zimní sezóně 1602/1603. U čtvrtého prvku byla doba kácení stanovena jako rozpětí 1602 až 1603.

4) Z krovu nad presbytářem byly odebrány vzorky ze tří prvků. Jeden byl zhotoven ze dřeva káceného

Obr. 5: Krov nad severní přístavbou z 60. let 19. století. Vpravo severní zeď hlavní lodi s vrcholně gotickou omítkou a mladší zazdívkou barokního okna z roku 1668.

v roce 1797, dva ze dřeva káceného v zimní sezóně 1797/1798.

Obr. 6: Krov nad lodí, příčné vazby. Zobrazeny jsou vazby č. 2 a 5, včetně identifikovaných tesařských značek a dalších detailů.

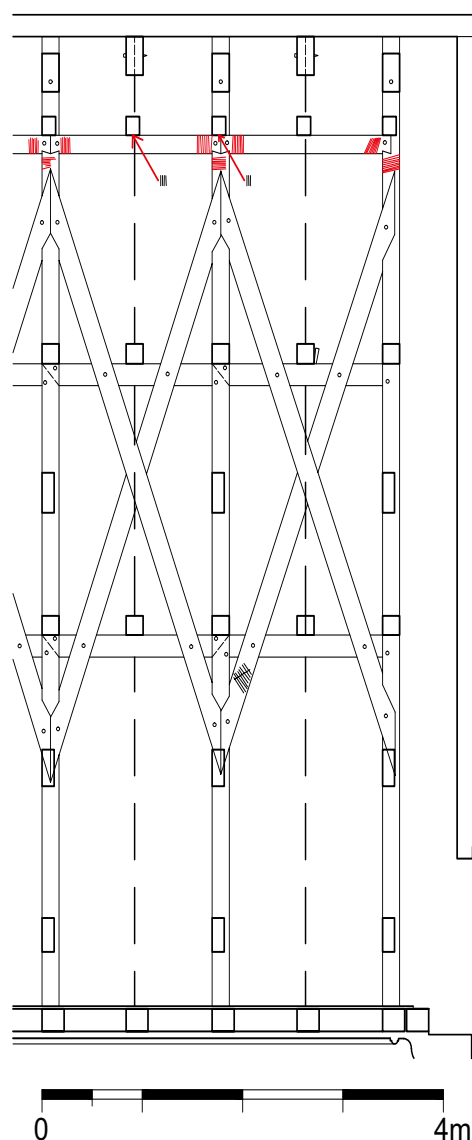
s dvojicí stojatých stolic, s vaznými trámy pouze v plných vazbách, mezilehlé vazby jsou založeny na krátkatech začepovaných do výměn mezi vaznými trámy. Příčné ztužení plných vazeb zajišťují dlouhé vzpěry, probíhající z vazných trámů přes sloupky stojatých stolic až do hambalků. Podélné ztužení sestává z pásek mezi sloupky a ližinami stojatých stolic (obr. 4).

Zastřešení obou částí severního traktu kostela pochází z doby vzniku severní lodí, vybudované na počátku 60. let 19. století.⁵⁾ Dodatečná loď i sakristie jsou chráněny pultovými střechami s krovky progresivní, úspěšné vaznicové soustavy. Krov nad severní lodí má dvojici stolic, z nichž první, stojatá podpírá horní konce krokvi při obvodové stěně lodí a druhá, ležatá, v rovině kolmé k rovině krokvi podpírá tyto zhruba v polovině jejich délky (obr. 5). U krovu nad sakristií je stojatá stolice zcela vypuštěna a horní konce krokvi spočívají na patní partii krovu presbytáře. Oba severní krovky spočívají na tradiční soustavě vazných trámů s výměnami a krátkaty, usazené nad podlahou půdy nezávisle na stropní konstrukci, jak je běžné i u starších konstrukčních soustav.

Podrobněji se budeme věnovat pouze dvěma nejstarším krovům. Problematiku zastřešení presbytáře budeme řešit s ohledem na zaniklé starší konstrukce, nikoliv stávající krov, který víceméně kopíruje jejich vnější formu. Svůj zájem zaměříme hlavně na krov nad lodí.

KROV NAD LODÍ

Loď je završena sedlovou střechou mezi dvěma zděnými štíty, krytou dnes bobrovkami na hustém latění. Střecha má poměrně velký sklon – 57°. Na jižní straně se v úrovni koruny zdíva pohledově uplatňuje přesah střechy nesený přečnívajícími zhlavími vazných trámů se závlačemi a vzpěrkami. Mezi nimi se nacházejí mimo rytmus vazeb dnešního krovu dva kamenné dvoudílné krakorce se zaoblenými čely (obr. 8), které spolu s dalšími nálezoými

Obr. 7: Krov nad lodí, výřez z podélného vázání v rozsahu vazeb č. 1–5. Vyznačeny jsou dnes patrné kreslené značky

5) V tomto případě dendrochronologická analýza realizována nebyla.

Obr. 8: Detail koruny jižní obvodové zdi lodi s přečnávajícími konci vazných trámů krovu, které jsou opatřeny závlačovými konzolami. Uprostřed dva kamenné krakorce, z nichž levý se nachází mimo rytmus vazeb dnešního krovu.

Obr. 9: Krov nad lodí, způsob napojení krokvi a sloupku ve vrcholu vazby č. 1. V pravé spáře je partný dřevěný hřeb, jímž je krokev přibita ke sloupku.

situacemi představují pozůstatky staršího, vrcholně gotického krovu, vztyčeného při velké přestavbě kostela na přelomu 70. a 80. let 14. století.

Stávající krov náleží ke skupině pozdně gotických krovebních hambalkových krovů, s centrálním podélným ztužením. Konstruktivní schéma působí díky řadě detailů archaicky. Všechny příčné vazby krovu mají kromě kro-

kví, vazného trámu a poměrně vysokých námětků tři patra hambalků a krátké patní vzpěry. Vazné trámy jsou nakamponovány na masivní pozednice, umístěné na obou stranách po dvojicích. Pozednice lícují s obvodovým zdívem. Plné a mezilehlé vazby se střídají v rytmu A–B–A. Plné vazby mají centrální sloupek s krátkými patními vzpěrami a dvě úrovně klasových vzpěr. V mezilehlých vazbách, kde sloupky chybějí, jsou klasové vzpěry redukovány na krátké vzpěry mezi hambalky a krokvi. Vazné trámy všech vazeb výrazně přesahují přes obvodové zdi a jsou opatřeny profilovanými svislými závlačkami s krátkými šikmými vzpěrkami (obr. 1; 3; 6; 8).⁶⁾

Podélné vázání sestává ze sloupků plných vazeb, krátkých vodorovných rozpěr mezi sloupky (situovaných vždy těsně pod hambalky) a z dlouhých ondřejských křížů, které probíhají mezi sloupky sousedních plných vazeb a převazují spodní dvě úrovně rozpěr (obr. 3; 7). Spoje mají většinou formu jednostranných rybinových plátů. Převaha spojů je nekrytých; kryté pláty jsou použity pouze ve třech místech: 1) u závlačí a jejich vzpěrek na koncích vazných trámů (obr. 17); 2) u spojů pásků a patních vzpěr s vazným trámem (obr. 14) u ondřejských křížů a nejhořejších rozpěr na krajních vazbách (obr. 3; 7; 15). Čepované jsou spoje mezi krokvi a vazným trámem, mezi sloupky a vazným trámem a mezi rozpěrami a sloupky v první a druhé úrovni (zde mají čepy šikmá čela, aby čep sousedních rozpěr probíhal vždy napříč celého sloupku, a proto jsou zajišťovací dřevěné hřeby umístěny střídavě nahoře a dole) (obr. 7). Ve třetí horizontální úrovni jsou rozpěry na sloupky plátované (obr. 7; 15). Ve vrcholech mezilehlých vazeb je poloplát probitý hřebem (obr. 10), ve vrcholech plných vazeb probíhá sloupek až do vrcholu a krokve jsou k němu pouze přiloženy a přibity každá jedním masivním dřevěným hřebem (obr. 9).

Na krokvičích plných vazeb jsou ve výšce 145–160 cm nad podlahou půdy prázdné rybinové dlaby po vodorovných prvcích, které bezpochyby patřily konstrukci zaniklého obranného „ochozu“ (obr. 6; 20). S ním zjevně souvisely také otvory kruhového profilu, vrtané do krokvi shora. Tyto otvory, vyskytující se po dvojicích, nebo trojicích, se nacházejí 28 až 60 cm nad prvními hambalky; v některých jsou dosud zachovány zalomené zbytky hřebů, jimiž byly shora přibity námětky / krokve zastřešení „ochozů“ (obr. 21). S obrannými „ochozy“ zřejmě také souviselo zdvojení vazných trámů první a poslední vazby: mezi vazný trám a zdivo štítu byl vložen další trám obdobných rozměrů, jenž byl na koncích rovněž opatřen závlačkami se

6) Závlačové konzoly se dnes dochovaly pouze na jižní straně. Na severní straně byly odstraněny patrně v rámci přístavby nové lodi v 60. letech 19. století. Zachyceny jsou ještě vedutou Josefa Soukupa z roku 1836 (viz *Nádvořík* 2015, 48).

vzpěrkami, jako je tomu u vazných trámů krovové soustavy. Žádné další detaily osvětlující blíže funkci se na těchto trámech nalézt nepodařilo. V patě obou štítů jsou v úrovni vazných trámů zazděny subtilnější krátké trámy ukončené na fasádě stejným způsobem jako ostatní trámy patního roštu, tzn. přečnívajícím zhlavím, svislou závlačí a šikmou vzpěrkou. Smysl těchto prvků nám uniká.

Všechny prvky krovu byly opracovány tzv. vysokou prací – na lícování byla použita širočina. Kvalitu tesařské práce na krovové konstrukci lze označit za vysokou. Většina prvků je ostře hraněná a má minimum oblin. Tím spíše překvapí poněkud chaotický způsob značení jednotlivých vazeb a prvků. V konstrukci jsou užity dvě samostatné číselné řady. První, pro příčné vazby, začíná jedničkou u západního štítu a končí sedmnáctkou u štítu východního. Druhá pro podélnou vazbu začíná naopak u štítu východního a má pouze devět čísel, odpovídajících rytmu příčných plných vazeb. Z hlediska provedení shledáváme dvě základní podoby značení. Buď tesařské, a tedy zhotovené sekyrou, příp. dlátem, nebo kreslené. U tesařsky provedených značek lze rozlišit tři formy: 1) hluboké záseky úzkým dlátem se šířkou břitu 2 cm, tzv. *ďubky* (obr. 10; 14); 2) delší a mělčí, ale stále velmi výrazné záseky dlátem se šířkou břitu 4 cm (obr. 11); 3) jemnější záseky tímtéž širším dlátem (obr. 12). Pouze u vazby č. 10 jsou některé značky X vyseknuty sekerou (obr. 13). Kreslené značky jsou buď červené, provedené rudkou (obr. 15), nebo černé, provedené uhlem, nebo olůvkem (obr. 12). Mají podobu dlouhých čar kreslených ve směru přibližně kolmém na podélnou osu prvků. Čáry jsou řazeny hustě vedle sebe, někdy patrně s přeškrtnutím, nebo „praporkem“, nejasného významu. Kreslené značky jsou velmi špatně viditelné, zejména u černé varianty (obr. 12; 15).

Co se týče formy a rozmístění, značení prvků příčných vazeb je v podstatě nesystematické. Provedeno je převážně tesařsky, použity jsou ale nejméně tři druhy značek. Na některých vazbách jich je až zbytečně mnoho (na jednotlivých krokách se značky opakují až čtyřikrát, a to u většiny spojů), jinde zřejmě zcela chybí. Zde ovšem nelze vyloučit nějakou existenci dnes nezřetelných černých

Obr. 10: Krov nad lodí, vrchol vazby č. 2 se značkami prvního typu (tzv. *ďubkami*).

Obr. 11: Krov nad lodí, jižní pata vazby č. 12 se značkami druhého typu.

kreslených značek. Značky se většinou nalézají na čelním, vazebném líci prvků, jinde jsou ale i na spodních lících. Na několika prvcích je pak značení zdvojené: kromě tesařsky provedené značky je na jiném místě nakresleno číslo uhlem či olůvkem. Na některých vazbách je zřetelně odlišena pravá a levá strana, například použitím dlouhých tenkých záseků na levé a „*ďubek*“ na pravé straně, odlišným způsobem uspořádání záseků do řádek, případně umístěním značek na levé straně na spodních lících prvků, jinde nejsou strany odlišeny vůbec. Zvláštní je také podoba značení od vazby X výše, kde na většině ze sedmi následujících vazeb není desítka nijak vyjádřena, nebo se nachází pouze u některých značek a ostatní značky na téže vazbě mají pouze formu jednotek nad 10 (obr. 11; 14).

Oproti příčným vazbám je značení prvků podélného vázání poměrně systematické a jednotné. Je provedeno téměř výhradně kreslenými značkami na svislém vazeb-

Obr. 12: Krov nad lodí, pata sloupku vazby č. 5 se značkami třetího typu v různém uspořádání na všech prvcích, na levé vzpěře dokonce zdvojeným – tesařským i malovaným (černá malovaná značka na snímku počítačově zvýrazněna).

Obr. 13: Krov nad lodí, jižní pata vazby č. 10 se značkou vyseknutou sekýrou.

ném líci sloupků, rozpěr a ondřejských křížů, vždy na každém prvku u daného tesařského spoje (obr. 7; 15). V úrovni rozpěr pod prvními hambalky jsou značky černé a mají formu hustě řazených řad paralelních čar. Ve střední a horní úrovni jsou značky kreslené rudkou, na některých ondřejských křížích však také jemným rytím jehlou nebo břitkem knejpu.

Pozoruhodným, nikoli však vzácným jevem je také přítomnost mělkých závrťů na spojích některých příčných vazeb. Jedná se o vazby č. 1, 3, 7 a 11, přičemž nejvíce závrťů nalezneme na vazbě č. 1. To odpovídá běžné praxi, kdy první vazba sloužila zároveň jako šablona na výrobu vazeb následujících. Závrty na dalších vazbách napovídají zřejmě tomu, že v pokročilém stádiu vázání byly již první příčné vazby rozebrány a s jejich sloupky byla paralelně vyráběna podélná vazba středového rámu. Skutečnost, že jsou prvky podélného rámu značeny v opačném směru než příčné vazby, svědčí pak o tom, že bylo číslování provedeno naráz po dokončení celé podélné vazby a že tedy musela ležet kompletně svázaná na tesařské podlaže.

Obr. 14: Krov nad lodí, krytý plátový spoj patní vzpěry a vazného trámu na severní straně vazby č. 11. Nad spojem patrná značka s téměř nezřetelnou malou desítkou (x).

Popsaný postup může také vysvětlovat změny užívaných značek na příčných vazbách. Tesarský mistr, jenž vedl vázání prvních pěti vazeb, se zřejmě následně přesunul na vazbu podélného rámu a jeho tovaryš, jenž práci na příčných vazbách převzal, začal používat odlišný typ značek.

S ohledem na středověké stáří krovu a nepochybnou existenci plochého stropu lodi po celou dobu existence stávajícího krovu zaujme skutečnost, že vazné trámy nejsou profilované a že nenesou stopy povrchových úprav (nátěrů). Zdá se proto, že v lodi existoval již od 40. let 15. století podhled, nejspíš kazetový a s ohledem na velikost a význam stavby snad i malovaný.

K podobě předchozího krovu můžeme učinit jen několik poznámek, vyplývajících ze sporých nálezových situací. V jižní patě štítu nad vítězným obloukem se dochoval otisk starší střechy v podobě kapes po šesti silných střešních latích (obr. 3: 1). Pod těmito otisky probíhá ve zdivu nerovný ústupek, který by mohl být pozůstatkem redukované vazby, jejíž krokve by byly uloženy přímo na zdivu štítu. Celá sekvence zachovaných otisků je dlouhá 242 cm. Vyplývá z ní, že plocha starší střechy ležela proti dnešní střeše o 14–15 cm níže a měla nejspíše jen velice nízké námětky. Průměrná vzdálenost mezi hranami střešních latí činila 36 cm.⁷⁾ Další indicií mohou být dva výše zmíněné kamenné krakorce pod přesahem střechy na jižní straně, z nichž první se nalézají mezi závlačovými konzolami 7. a 8. vazby a druhá přesně pod přečnávajícím zhlavím 9. vazby krovu lodi, u níž závlačová konzola chybí (obr. 3: Kr; 8). Osová vzdálenost krakorců činí 130 cm, což víceméně koresponduje s roztečí kapes po vazných trámech staršího krovu presbytáře (viz dále v textu a na obr. 23). Ztotožňujeme se s názorem D. Prixe, jenž je považuje za pozůstatek transportního vikýře (Prixe 2017, 20). I stávající krov měl v historii svůj transportní vikýř, který se ale nacházel na severní straně, mezi 2. a 3. vazbou, což dokládá ložisko svislého bubnu vrátku, zachované na prvním hambalku 2. vazby (obr. 3: v; 6; 16).

Obr. 15: Krov nad lodí, krytý plátový spoj mezi sloupkem vazby č. 1 a rozpěrou pod horními hambalky. Vlevo je patrná rudková značka č. 9 – jedna z nejlépe viditelných na celé konstrukci podélného rámu.

Obr. 16: Krov nad lodí; detail ložiska svislého bubnu vrátku na prvním hambalku vazby č. 2 (na krokvi patrná značka).

Nálezová situace na někdejší severní fasádě, skryté dnes v podstřeší severní lodi z 60. let 19. století, přináší další dílek do pomyslné skládky. Je zde dochována vrcholně gotická úprava fasády (z přelomu 70. a 80. let 14. století), která byla v ploše pokryta jenom hrubě hozenou nenatíranou omítkou okrové barvy. Stejnou úpravu jižní fasády kostela dokládají historické fotografie, které zachycují tmavší plochu fasády s výraznými bílými paspartami kolem hrotitých oken (Nádvořík 2015, 164, 166, 169). Podstatné ale je, že koruna severní obvodové zdi lodi, na jejíž líc navazuje vnější pozednice krovu ze 40. let 15. století, je pod touto pozednicí v celém průběhu (v pásu o výšce cca 10 cm) rozvolněna. Zakončení omítky je zde olámané a ani pozednice evidentně nikdy nepřišla do styku s omítkou fasády (obr. 18). Na vrcholně gotické omítce nejsou nikde otisky závlačí. Otisky, zmiňované Janem Žiž-

⁷⁾ Z dané rozteče nedokážeme s jistotou dovodit druh použité krytiny, v kombinaci s předpokládanou vzdáleností mezi vazbami 130 cm (viz dále) ale můžeme předpokládat nejspíše krátký šindel.

Obr. 17: Krov nad lodí; severní zhlaví vazného trámu vazby č. 2, s prázdnými dlaby po závlači a vzpěrci konzoly. Na horním lici vazného trámu patrný dlab pro práh ochozu.

Obr. 18: Detail severní zdi lodi v podstřeší přístavku z 60. let 19. století. Nad plochou pokrytou vrcholně gotickou hrubou omítkou je pozednice dnešního krovu uložena na mírně rozvolněné koruně zdiva. Nahoře zhlaví vazných trámů s prázdnými dlaby po prvcích konzol.

kou (Žižka 1996, 7, 9) se nalézají pouze pod patami vazeb č. 1, 2 a 3 a jsou mladšího data.

Všechny konzoly na severní straně byly odstraněny nejspíše během výstavby severní lodi a zbyly po nich pouze rybinové dlaby na východních lících přechýlujících zhlaví vazných trámů (obr. 17; 18). Pod zhlavím 1. vazby při západní věži spatřujeme v omítce skutečně zřetelný otisk závlače, zdivo je zde však částečně přezděno z cihel a omítka s otiskem je druhotně doplněna na cihelné dozdvíce a v jejím bezprostředním okolí. Zhlaví vazného trámu 1. vazby krovu lodi je vyměněné a zhlaví souběžného trámu, o němž jsme se zmínili v popisu krovu, zcela chybí. Na pozednici i námětku 1. vazby jsou navíc patrné stopy ohorení.⁸⁾ V úseku navazujícím směrem k výcho-

8) Současné námětky souvisejí až s úpravou střechy po odstranění „ochozů“, nejspíše v 18. století, a toto lokální ohoření souvisí nejspí-

du, odpovídajícím 2. a 3. vazbě, je zdivo od koruny až do úrovně cca 1 m pod ní z větší části bez omítky a v místě někdejších konzol je vymyto i pojivo mezi kameny zdiva. „Stíny“ konzol vznikly patrně lokálním vyplněním nejvíce uvolněných částí zdiva, provedeným současně s výše popsanou cihelnou dozdvíčkou (obr. 19).

Nálezové situace tedy svědčí o tom, že starší krov lodi byl usazen v podstatě ve stejné úrovni jako stávající, neměl ale na koncích vazných trámů obdobný systém závlačových konzol jako krov pozdně gotický.

ZANIKLÉ „OCHOZY“

U problematiky zastřešení sedláčského kostela jsou zásadní otázky stran stáří a podoby obranných „ochozů“. Klíčovou výpověď o fortifikačních aspektech kostelního areálu jako celku skýtá známá Willenbergova veduta z roku 1602 (obr. 2). Při pohledu od severovýchodu je na ní zachycen celý areál chráněný mohutnou hradbou okrouhlého průběhu. Na její koruně, nikoli ale po celém obvodu, byly osazeny kryté ochozy, z nichž vyrůstalo několik vížek čtyřbokého, nebo polygonálního tvaru. Do opevněného areálu se vstupovalo od severozápadu, kde v linii hradby stála věžová brána, jež se v pozmeněné podobě dochovala jako samostatná zvonice dodnes. Mohutná okružní zeď z větší části zanikla v 18. a 19. století. Jelikož Sedlčany

ve středověku nikdy nebyly chráněny průběžnou kamennou městskou hradbou, suploval její funkci právě areál farního kostela, který obyvatelům města mohl v případě potřeby sloužit jako refugium (Razím 2020, 843–844). S touto jeho rolí nepochybně souvisela existence vedutou zachycených „ochozů“ v patách střech presbytáře a lodi, doplněných dvojicí polygonálních hrázděných vížek nad oběma východními nárožími presbytáře.

Co se týče podoby vlastního kostela, veduta zachycuje ještě řadu dalších detailů. Z hřebene střechy presbytáře vyrůstal výrazný sanktusník. Podoba západní věže kostela se lišila od současného stavu pouze existencí velkých hodin v úrovni předposledního patra. Jako pod-

še s velkým požárem města v roce 1802, kdy shořela zvonice stojící v bezprostřední blízkosti (Habart 1994, 289–291). Poškození a opravy zdiva patrně tomuto ohni předcházejí.

statný ukazatel výpovědní hodnoty veduty se jeví rovněž skutečnost, že její autor znázornil severní bok lodi bez otvorů, což odpovídá nálezovým situacím v dnešním podkroví dodatečné přístavby. Zde je patrné jedno větší zazděné okno, které však bylo prolomeno až v roce 1668, o čemž svědčí letopočet vyrytý do čerstvé omítky kolem daného otvoru (všiml si jej již Žižka 1996, 10). K severnímu boku presbytáře přiléhá vysoká hmota sakristie (v dnešním rozsahu a podobě), jejíž pultová střecha končí těsně pod „ochozem“.

Vztah ochozů nad presbytářem a lodí není z veduty dobře patrný. Z dále popsaných poznatků vyplývá, že byly založeny v rozdílných úrovních. Zdá se ale, že mohly být nějakým způsobem propojeny, protože veduta nezachycuje jejich jednoznačné oddělení. Tvary střech nad lodí i presbytářem se až na ochozy v podstatě neliší od dnešního stavu, a to včetně detailů štítů. Pouze v horní části východního štítu presbytáře jsou zachycena dvě malá, dnes neexistující okénka. Čelní stěny ochozů, které probíhají jak na ohradní zdi, tak na kostele, jsou zobrazeny jako světlé, členěné pouze otvory, což je odlišuje od vížek, kde autor zobrazil jednoznačně hrázděnou konstrukci. Pro pořádek je nutné dodat, že počet otvorů „ochozu“ lodi neodpovídá počtu polí, který je dán konstrukční strukturou krovu – 8 polí. Willenberg vyznačil pouze 5 otvorů, což ale s ohledem na generalizaci veduty musíme brát s rezervou. Rozdíl ve způsobu zobrazení vížek a ochozů však může pouze znamenat, že bylo obojí provedeno v hrázděné konstrukci, ale dřevěná kostra hrázděných stěn „ochozů“ byla zakryta omítkou.⁹⁾

Vzdor skromnému rázu stop „ochozů“ na dochovaném krovu lodi si můžeme učinit alespoň rámcovou představu o jejich podobě. Jak jsme již zmínili, jedná se o vodorovné dlaby na krokvicích plných vazeb (obr. 6; 20), rybinové kamy na přečnívajících koncích vazných trámů (obr. 17) a otvory po hřebcích, někde včetně zachovaných zbytků hřebců, jimiž byly přibity námětky zastřešující „ochoz“ (obr. 21). Z těchto stop dokážeme dovodit, že čelní stěna „ochozů“ byla založena na 19,5 cm širokém prahu položeném na

Obr. 19: Detail severní zdi lodi v podstřeší přístavky z 60. let 19. století. Vpravo zdivo věže, vlevo část zdiva pod vazbami č. 1–3. Cihelná vysprávka s otiskem konzoly vazby č. 1 byla zjevně vyzdívána ze strany interiéru lodi. S dozdívkou souvisí i ostrůvky malty kolem stínů konzol vazeb č. 2 a 3 na vymytém kamenném zdivu. Vpravo nahoře ohořelá část pozednice.

Obr. 20: Krov nad lodí, paty vazeb na jižní straně. Patrné jsou prázdné dlaby po vodorovných vazných prvcích zaniklého obranného ochozu. Pohled k západu.

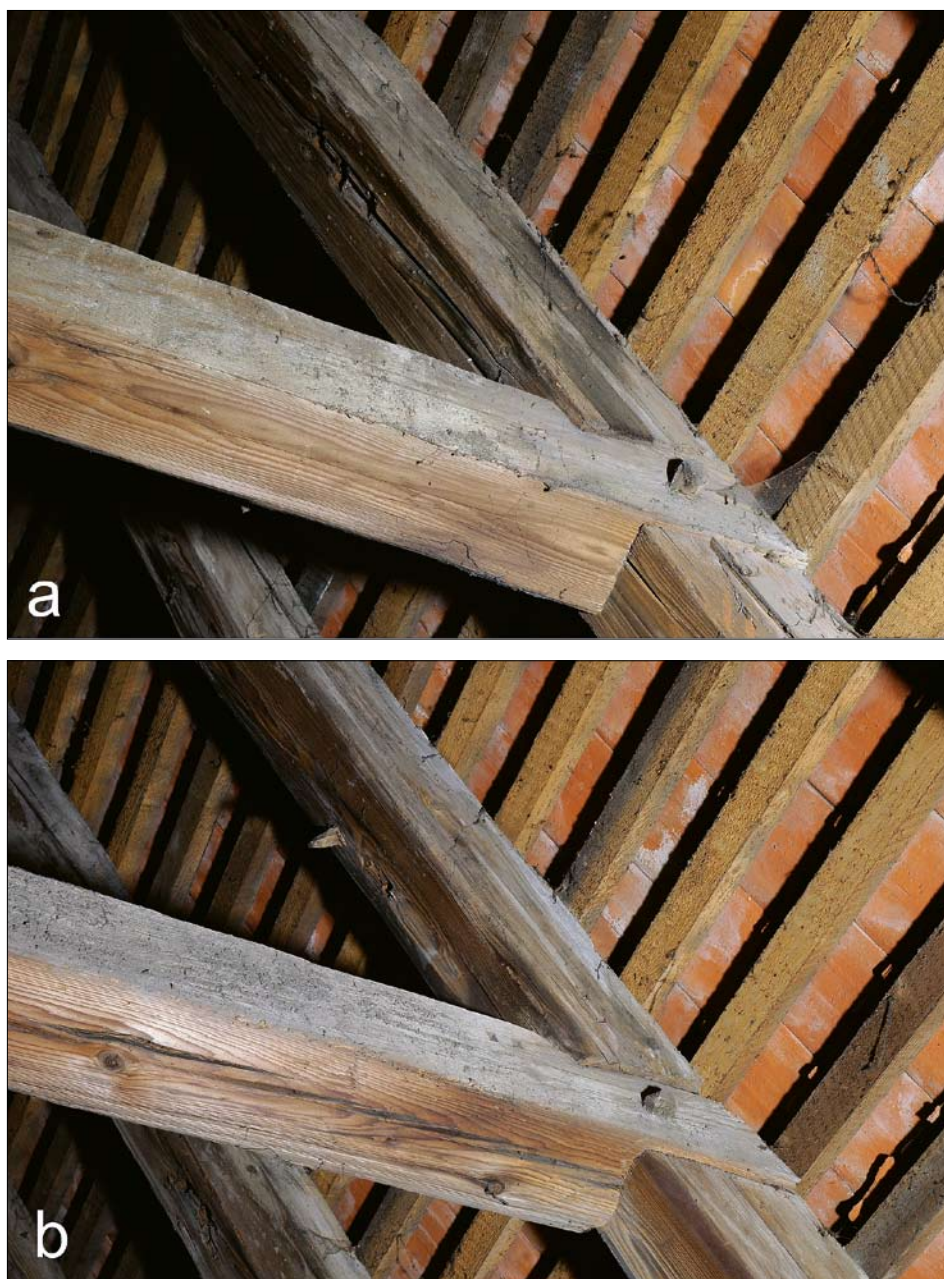
koncích vazných trámů, které přečnívaly o necelý 0,5 m přes obvodové zdivo lodi. Předsazení bylo ztuženo závlačemi se vzpěrkami. Práh byl na každém z vazných trámů fixován proti vodorovnému posunu rybinovým kámpem. Jestli byly tyto spoje navíc zajištěny dřevěnými hřeby, nedokážeme pro nepřístupnost daných partií posoudit.

Na spodním prahu stály nad každým druhým vazným trámem sloupky svázané vodorovnými trámkami s krokvení plných vazeb krovu. Spoj těchto trámků s krokvení měl podobu nekrytých rybinových plátů rozevřených směrem do nitra krovu. Jak vypadal spoj se sloupky ochozu, nevíme. Na sloupcích pak nepochybně byla shora načepována průběžná horní ližina.

Poloha čelní stěny „ochozů“ na vyložených zhlavích vazných trámů se šířkou patního prahu 19,5 cm zachovávala v podlaze „ochozu“ mezi fasádou a patou stěny mezeru

9) Pro relevanci rozdílného zobrazení srovná vedutu nedalekého hradu Vysokého Chlumce ze stejné doby a od téhož autora.

Obr. 21: Krov nad lodí, detaily otvorů v krokvicích nad prvními hambalky – pozůstatek po námětcích / krokvicích „ochozu“: a – trojice prázdných otvorů, b – dvojice otvorů se zalomeným zbytkem jednoho hřebu.

šírokou kolem 25 cm, jež je dostatečně široká, aby mohla plnit funkci podsebití. Pouze předpokládáme, že byla zaklopena krátkými silnými deskami, které byly volně uloženy mezi trámy.

Vysoké námětky, které „ochozy“ zastřešovaly, byly patrně na dolním konci osedlány na horní ližinu, na horním konci, který byl klínovitě ztesán „do ztracena“, byly pak přibity jedním až třemi silnými dřevěnými hřeby na horní plochu krokve krovu. Výšku čelní stěny neznáme. Vodorovné trámy, které ji svazovaly s krovem, měly horní líc v úrovni asi 160 cm nad vaznými trámy. Poměr mezi celkovou výškou střechy a výškou stěny ochozu na Willenbergově vedutě této výšce odpovídá, z konstrukčního hlediska by ale měla horní ližina stěny být buď o cca 20–40 cm výše (pro funkčnost předpokládaného plátového rybinového spoje mezi vodorovným prvkem a sloupkem musí zůstat na sloupku pod spojem i nad ním dostatečná hmo-

ta dřeva), nebo naopak o cca 10 cm níže (aby na ni mohl být 16 cm vysoký provazující vodorovný prvek shora nakampován) (obr. 22).

Výplň stěny, mezi prahem, ližinou a sloupky, mohla mít různý charakter. Z analogií známe stěny ochozů roubené (pak by byla stěna spíše nižší), hrázďené i bedněné. Velikost vedutou naznačených otvorů odpovídá spíše druhé variantě. V tomto případě by pole mezi základními sloupky, dlouhá cca 1,5 m, byla rozdělena dalšími (nejspíše dvěma) sloupky, mezi nimiž by ve středním poli bylo dvojicí vodorovných paždíků vymezeno okno. Volná pole mezi prvky rámové stěny mohla být vyzděna, mohla mít dřevohliněné výplně, nebo byl rám z vnější strany po bit svislým prkenným deštěním. Světlý povrch bez členění, zachycený vedutou, může znamenat, že byla užita dřevohliněná výplň, přičemž celá stěna byla pokryta omítkou. Výrazně vodorovně členěné roubení, svisle členěné deštění, nebo pohledové hrázďení by autor jistě zachytil obdobně jako na okolních domech či vížkách ochozů.

Hledáme-li mezi českými kostely analogie s ochozy pod střechami, narazíme na problém v podobě odlišného konstrukčního uspořádání. Většina známých podobných útvarů má formu polopater rámové či roubené konstrukce, na které je teprve vystavěn krov vlastní střechy (Banín v okrese

Svitavy – kostel sv. Barbory, Liděřovice v okrese Pelhřimov – kostel sv. Linharta, Kočí v okrese Chrudim – kostel sv. Bartoloměje, ve stopách Kurdějov v okrese Brno-venkov – kostel sv. Jana Křtitele). Jen některé z těchto konstrukcí ale byly podrobeny detailnímu průzkumu s náležitě publikovanými zjištěními (Banín: *Sommer* 1992; Kočí: *Václavík – Šeda – Novotný* 2020; Kurdějov: *Dohnalová – Bláha* 2013; Liděřovice: nepublikované zaměření Jiřího Bláhy). Tato polopatra mívají výšku necelých 2 m, u presbytáře kostela v Kočí však dosahuje výšky jen 1,2 m. Výjimku představuje krov presbytáře kostela sv. Bartoloměje v Rakovníku, kde byl ikonograficky doložený ochoz konstrukčně řešen velmi podobně jako v Sedlčanech, přičemž podle stop na dochovaném krovu lze určit jeho výšku, která činila cca 2,4 metry.¹⁰⁾ Všechny zmíněné pří-

10) Nálezové situace v podstřeší rakovnického kostela zatím čekají na řádné vyhodnocení a publikování. Za upozornění na tento příklad

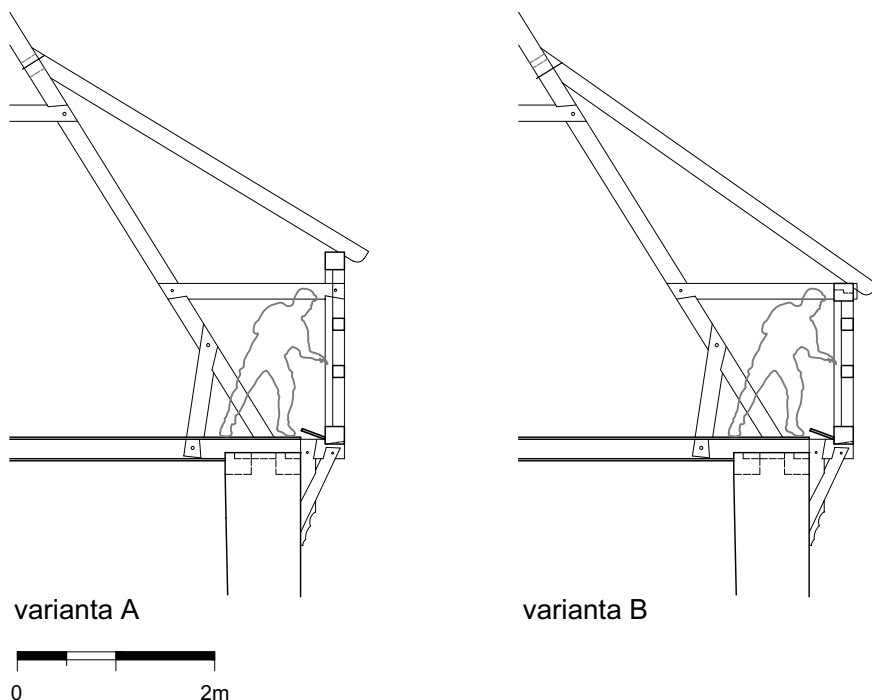

klady spojuje se sedlčanským kostelem detail přecházejících zhlaví stropních / vazných trámů se závlačky a vzpěrkami, podobné je i tvarování vzpěrek. Všechny zmíněné konstrukce (jsou-li exaktně datovány) jsou ale mladší než námi sledovaná. Nejbližší dataci najdeme u typově nejbližšího krovu kostela v Rakovníku, i v tomto případě ale činí časový rozdíl takřka 20 let.¹¹⁾ Odhadovaná výška čelní stěny ochozu v Sedlčanech zapadá do obvyklého rozpětí známého z analogií; pohybuje se pod středem intervalu.

Způsob konstrukčního napojení ochozu na krov měl u sedlčanského kostela zásadní dopad na komunikační řešení. Krokve výrazně zasahovaly do prostoru ochozu (mezi patou krokví a čelní stěnou ochozu byl volný pruh v šíři 50 cm) a vodorovné prvky byly situovány velmi nízko (podchodná výška 144 cm), což plynulý průchod ve směru západ – východ silně komplikovalo. Nejednalo se tedy o klasickou chodbu jako u většiny výše uvedených příkladů (obr. 17; 22).

Na rozdíl od presbytáře scházely u „ochozů“ lodi vížky. Otázkou zůstává, zda byly „ochozy“ na obou částech kostela vzájemně přímo propojeny. Na jižní straně toto propojení přímo vylučuje dochovaná podoba paty štítu nad vítězným obloukem. Středověké zdivo zde probíhá v homogenní podobě až k patě. Navíc se zde dochovály i otisky starší krovové konstrukce (viz výše). Na severní straně naopak zdivo vykazuje výrazné nepravidlosti, pata štítu je zde z velké části přezděna za použití cihel (obr. 3; 2). Jednoznačně interpretovatelné stopy průchodu však nenacházíme ani na zdivu, ani na krovu.

Také na presbytáři zachycuje veduta ochoz identické formy jako nad lodí. Na obou východních nárožích je zakončen polygonálními hrázděnými vížkami s vysokou

Obr. 22: Krov nad lodí, varianty rekonstrukce obranného „ochozu“: A – vysoká varianta s horní ližinou stěny nad vodorovným trámkem; B – nízká varianta s horní ližinou čelní stěny pod vodorovným trámkem (kresba J. Veselý).

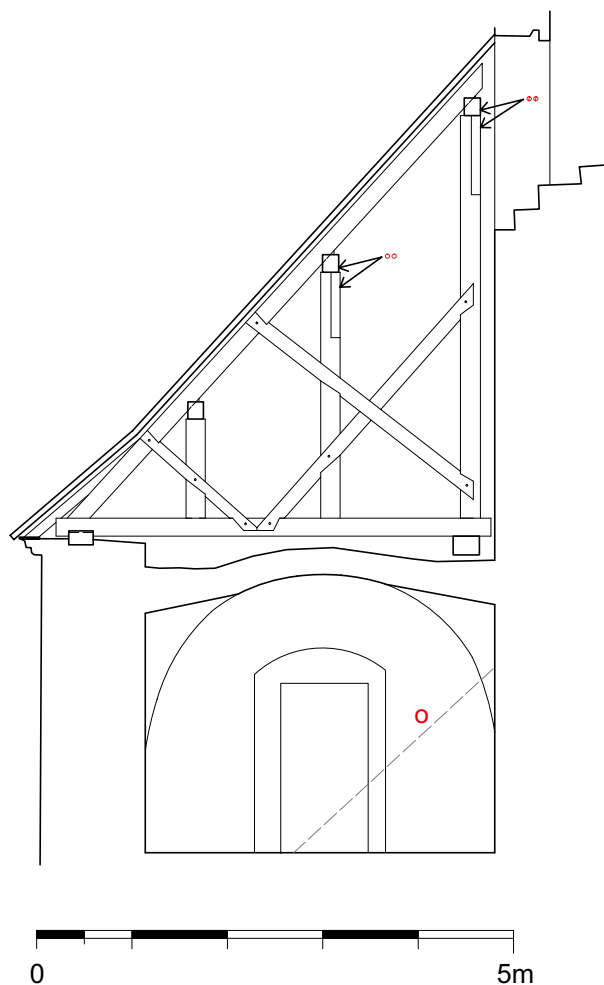
Obr. 23: Podstřeší presbytáře; detail koruny jižní obvodové zdi. Šípkami vyznačeny zbytky kapes po vazných trámech staršího krovu, otazníkem vyznačeno místo se zazdívkou, kde není otisk přímo patrný.

jehlancovou střechou. Jedinou stopou po „ochozu“, resp. po zmíněných vížkách je zde ale výrazná redukce tloušťky zdiva východního štítu na obou stranách ve vzdálenosti cca 2,8 m od hřebene (obr. 3; 4).

Stopy po nedochovaném středověkém krovu presbytáře jsou minimální. Koruny podélných obvodových zdí jsou ve velké míře přezděny v souvislosti s výstavbou stávajícího pozdně barokního krovu. Starší zdivo obvodových zdí i štítu je mírně zarudlé, patrně v důsledku ohně. Na jižní straně se podařilo identifikovat části pěti až šesti kapes s otisky vazných trámů (obr. 3; k; 23). Ty se v porovnání s vaznými trámy lodi kostela nacházejí o nejméně

a možnost nahlédnout do terénní dokumentace děkujeme Vladislavu Razímovi.

11) Odběr a dendrochronologickou analýzu vzorků provedl Tomáš Kyncl v roce 2017. Deset ze dvanácti odebraných vzorků bylo středověkých, kmeny použité na jejich výrobu byly skáceny ve třech zimních sezónách: 1457/58, 1458/59, 1459/60.

Obr. 24: Západní předsíně lodi, příčný řez patrem a krovem, pohled k severu. Šipkami a symboly vyznačena poloha a podoba rudkových značek na stolicích, o – obrys střechy starší předsíně.

45 cm výše a mají navíc rozestupy kolem 110 cm, což je vzdálenost téměř dvojnásobná ve srovnání s dochovaným krovem nad lodí. Z toho vyplývají dva závěry: 1) podlaha ochozu presbytáře byla položena výše; 2) nalezené otisky nejspíše nepatří konstrukci současné s krovem nad lodí. Domníváme se, že jsou pozůstatkem konstrukce z doby výstavby presbytáře. To lze vyložit dvojím způsobem. Původní krov presbytáře přetrval (na rozdíl od krovu nad lodí) do závěru středověku a byl ve 40. letech 15. století doplněn o ochoz, nebo byl v této době rovněž nahrazen novým krovem, který byl ale osazen ještě výše a dnes po něm nenacházíme žádných stop. Pro tuto variantu ale nesvědčí Willenbergova veduta, kde je výškový rozdíl mezi patami obou krovů neviditelný, ačkoliv jinak jsou proporce stavby velmi věrné. Zdá se tedy, že na presbytáři přetrval až do 18. století původní krov z konce 14. století. Z náleзовých situací popsanych v obou částech stavby také můžeme dovodit, že vrcholně gotické krovky nad lodí i nad presbytářem měly řídceji řazené příčné vazby, v osových vzdálenostech 125 až 130 cm.

Badatelé, kteří se doposud sedlčanským kostelem zabývali, kladou vesměs vznik ochozů až do pozdější doby, ponejvíce do 16. století (souhrnně Prix 2017, 20). Stopy nalezené na konstrukci krovu však svědčí o skutečnosti,

že ochozy byly součástí původní koncepce krovu, neboť charakter spojů je shodný s ostatními spoji a dlaby na krokvicích byly zjevně prováděny do čerstvého dřeva.

KROV ZÁPADNÍ PŘEDSÍNĚ

Krov pultové střechy předsíně vznikl v roce 1603, nebo v letech bezprostředně následujících. Datuje tak i vznik celého západního přístavku, jenž spadá do éry, kdy Sedlčany patřily Jakubu Krčínovi z Jelčan. Vlastní krov má masivní konstrukci s trojicí stojatých stolic vynášejících krokve. Má čtyři plné a tři mezilehlé vazby. Původně měly pravděpodobně všechny vazby vazné trámy, dnes tyto v jižnějších dvou mezilehlých vazbách nad klenbou depozitáře chybí. Vazné trámy jsou uloženy na dvojici patních podélných trámů – pozednici uložené na koruně západní zdi přístavku a trámu probíhající s odstupem 16 cm podél západní zdi lodi a uložené na jihu na zeď přístavku a na severu v kapse zapuštěné do staršího zdiva věže. V plných příčných vazbách je tuhost konstrukce zajištěna převázáním mezi vazným trámem, sloupky stolic a krokvi v podobě ondrejského kříže a patní vzpěry. V podélném směru zajišťují tuhost konstrukce pásy mezi sloupky a vaznicemi dvou vyšších stojatých stolic, u nejnižší stolice nikdy nebyly (obr. 3; 24; 25). Profily krovu jsou masivní, většinou ostře hraněné, opracované tzv. vysokou prací. Spoje jsou většinou plátové, na sloupcích a vazných trámech a vaznicích kryté, na krokvicích nekryté. Zajištěny byly obligátně dřevěnými hřeby. Čepové spoje jsou užity pouze mezi sloupky stolic a vaznými trámy i vaznicemi (ližinami). Vazné roviny jsou na příčných vazbách otočeny k jihu, na podélných k východu, což souvisí s technologickým postupem výstavby. Na příčných vazbách se nepodařilo nalézt tesařské značení, na podélných vazbách je u obou vyšších stolic použito značení rudkou kreslenými kroužky, v případě nejvyšší stolice přeškrtnutými, vždy na všech stýkajících se prvcích (obr. 24; 26). Zajímavým konstrukčním detailem jsou čepy na sloupcích stolic, procházejí skrz vaznice až pod krokve; čepy jsou šikmo zaříznuty ve spádu střechy (obr. 26). Také tento detail souvisí s technologií vázání a vztyčování krovu.¹²⁾

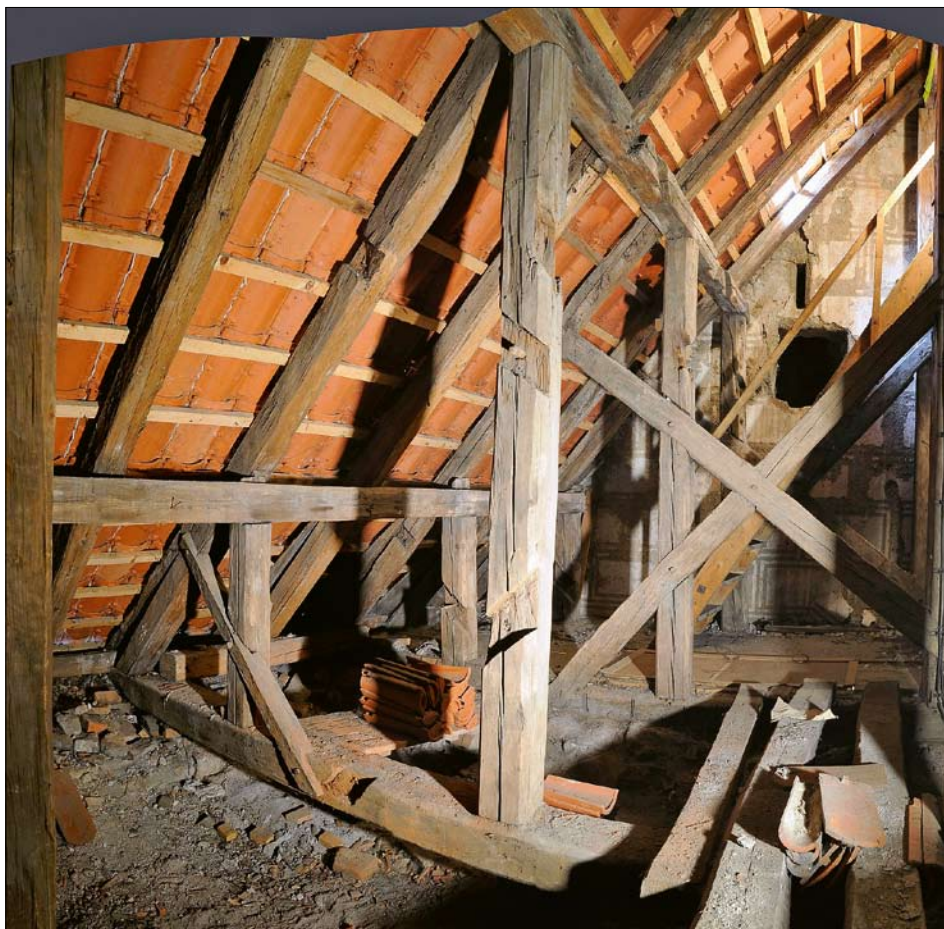
Nově získaná exaktní data významně zpřesňují naši představu o vývoji kostela v předbělohorském období, do kterého byla dosud řazena jen úprava fasád západní věže. Tento závěr vycházel z charakteru sgrafitové rustiky, která pokryla všechny její boky v 16. století. V autentické podobě se sgrafitová omítka dochovala v podkroví, především na jižní stěně věže obrácené do patra a do podkroví západního přístavku. Je tedy nepochybné, že přístavba, jejíž průchozí přízemí stále slouží svému původnímu účelu a jejíž patro původně fungovalo jako depozitář, vznikla později.

V nejnovější literatuře byla výstavba předsíně omylem přiřazena k historizujícím úpravám kostela, realizovaným na počátku 60. let 19. století (Sommer – Stecker 2011, 117–118). Lze tušit, jak k nedopatření došlo. V regionálním soupisu památek je uvedeno, že raně gotický portál, druhotně osazený v západní zdi předsíně, byl na toto místo

12) Za konzultaci stop tesařské technologie, technických řešení a upozornění na specifika pultových střech děkujeme tesaři Davidu Stejskalovi.

přenesen v roce 1864 (*Podlaha – Šittler 1898, 97*). Stáří samotné předsíně, která je tu stroze označena za „*nevkusný přístavek*“, zde není nijak upřesněno. Vzhledem k tvarosloví valečných kleneb (s trojúhelnými výsečemi a hřebínky na hranách) v přízemí i v patře ale není pochyb, že předsíň pochází z raného novověku. Při orientačním stavebněhistorickém průzkumu kostela ji takto jasně označil Jan Žižka. Uvedl, že má „*ještě pozdněrenesační charakter*“, její výstavbu ale hypoteticky spojil s úpravami kostela ve 2. polovině 17. století (*Žižka 1996, 10*). Tehdy byly ve stavební praxi stále běžné trojúhelné klenební výseče s hřebínky. Jak ale uvádíme výše, přístavba vznikla již v předbělohorském období, a to na místě starší předsíně, nebo spíše nepoměrně skromnějšího přístřešku lehké konstrukce, jak napovídá otisk jeho střechy dochovaný na jižní stěně věže, viditelný v patře dnešního přístavku. Otisk má podobu šikmého ukončení sgrafitové rustiky, pod ním pokračuje jen hladká omítka (obr. 3: o; 24: o; 27).

ZÁVĚR

Krov nad lodí sedlčanského kostela je z typologického hlediska příkladem plně rozvinuté středověké krokevní hambalkové konstrukce s řadou archaických prvků, jimiž jsou zejména velká hustota vazeb i obkročné střídání plné a mezilehlé vazby, stejně jako absence prahu neboli podvlaku v patě podélného rámu. Mezi archaické detaily patří rovněž forma tesařských značek, jejichž typové analogie známe zejména z Prahy 14. a 15. století. Obdobu rudkou malovaných značek nalezneme například na krovu kostela sv. Linharta v Lidéřovicích (viz výše). Ke konstrukčnímu schématu krovu nalezneme řadu typologických analogií, které se koncentrují zejména v jižních a jihovýchodních Čechách. Geograficky i časově nejbližším příkladem jsou krovy hřbitovního kostela sv. Jiljí v Milevsku – nad presbytářem 1435/36 d, nebo krov nad lodí kostela Nanebevzetí Panny Marie při františkánském klášteře v Bechyni (nepublikováno).¹³⁾ Pro specifickou podobu mezilehlých

13) Za konzultaci děkujeme Jiřímu Bláhovi.

Obr. 25: Krov nad západní předsíní lodi, celkový pohled k severu (v pozadí sgrafitová omítka věže). Prázdné dlabý souvisejí s odstraněnými zavětrovacími prvky.

Obr. 26: Krov nad západní předsíní lodi, detail sloupku a ližiny střední stojaté stolice s rudkovými značkami.

Obr. 27: Patro západní předsíně lodí; detail severní stěny s původně fasádní sgrafitovou omítkou věže. Šipkami vyznačeno šikmé rozhraní rustiky a hladké omítky, značí otisk střechy starší předsíně (srov. obr. 3:o; 24:o).

vazeb s redukovanými krokevními vzpěrami ve více úrovních pak krov nad lodí kostela Obětování Panny Marie při klášteře dominikánů v Českých Budějovicích – 1559/60 d (Kovář – Lavička 2017, 136). Co se týče schématu plných a mezilehlých vazeb i způsobu podélného vázání, je kupodivu asi nejbližší nám známou analogií výše zmiňovaný krov nad presbytářem městského kostela sv. Bartoloměje v relativně dosti vzdáleném Rakovníku. Ten je sedlčanskému krovu blízký i časově. Odstup devatenácti let zde však již stačil k posunu znamenajícímu rozvolnění sledu vazeb (plná je jen každá třetí vazba) a k doplnění podélného vázání patním podvlakem.

Na sedlčanském krovu jsou ojedinělé konstrukční detaily v podobě stop po napojení zaniklého ochozu, který navíc v pravém slova smyslu ochozem nebyl. Před sebou tak máme příklad obranného polopatra, které se výrazně liší od jiných, navenek podobných fortifikačních útvarů, představujících samostatné podlaží, nad nímž teprve je umístěna vlastní krovová konstrukce. Také v tomto ohledu je nejbližší známou analogií zmíněný krov v Rakovníku, i když zde jsou stopy po ochozu ještě skromnější, výrazně redukované při puristických zásazích na počátku 20. století. Použit zde však byl zjevně velmi podobný princip svázání konstrukce rámových čelních stěn ochozu

s krokvemi krovu vodorovnými prvky, oproti Sedlčanům ale probíhajícími přes celou šířku příčné vazby (de facto tedy mají podobu sníženého hambalku). Jak vypadalo vysazení ochozu přes obvodové zdivo u rakovnického kostela, dnes nelze zjistit. Není tedy zřejmé, zda se i zde uplatňoval nepravý ochoz jako v Sedlčanech.

Dnešní krov nad lodí sedlčanského kostela nahradil konstrukci, která existovala poměrně krátkou dobu. Vznikla patrně na přelomu 70. a 80. let 14. století, kdy kostel prodělal výraznou přestavbu. Vzhledem k náročnosti a rozsahu této přestavby se můžeme domnívat, že příslušný krov byl patřičně solidní konstrukcí. Příčinné souvislosti výstavby nového krovu po přibližně šedesáti letech proto můžeme hledat v pohnutých

událostech husitských bouří, kdy mohl kostel utrpět vážné škody během tradovaného obležení Sedlčan husitským vojskem (Habart 1994, 270). Podobné úvahy se naskýtají v případě stavebního vývoje nepříliš vzdáleného farního kostela v Načeradci na Podblanicku (Veselý – Kypta – Nachtmannová 2019). Zde byl krov nad lodí, jenž vznikl v rámci stavební fáze na konci 80. let 14. století, nahrazen novým krovem v polovině 40. let 15. století. I zde lze příčinu hledat v událostech husitské revoluce. Dvacetiletý rozdíl mezi poškozením staré a vznikem nové konstrukce není žádnou výjimkou. Provizorní opravy a přežívání takového řešení po několika desetiletích byly vcelku běžnou historickou praxí.

*Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ **Nemovité památky v ČR**, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.*

ING. ARCH JAN VESELÝ, MGR. JAN KYPTA, PH.D.:
NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVNÍSTĚ STŘEDNÍCH ČECH V PRAZE,
SABINOVA 373/5, PRAHA 3
VESELY.JAN@NPU.CZ, KYPTA.JAN@NPU.CZ

PRAMENY A LITERATURA

- Dohnalová, P. – Bláha, J. 2013: Nové poznatky ke stavebnímu vývoji kostela sv. Jana Křtitele v Kurdějově, *Průzkumy památek* XX, č. 1, s. 237–256.
- Habart, Č. 1994: Sedlčansko, Sedlecko a Voticko IV. Sedlčany (rukopis pochází z roku 1941).
- Kovář, D. – Lavička, R. 2017: Dominikánský klášter v Českých Budějovicích. České Budějovice.
- Líbal, D. 2001: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha.
- Nádvorník, J. 2015: Tenkrát v Sedlčanech. Sedlčany.
- Podlaha, A. – Šittler, E. 1898: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém III. Politický okres sedlčanský. Praha.
- Podlaha, A. – Zahradník, I. 1901: Jana Willenbergova pohledy na města, hrady a památné stavby král. Českého z počátku XVII. století. Praha.
- Prix, D. 2017: Přestavba kostela sv. Martina v Sedlčanech ve 14. století, *Průzkumy památek* XXIV, č. 1, s. 3–38.

- Razím, V. 2020: Středověká opevnění českých měst 2/2. Katalog Čechy P–Ž. Praha.
- Razím, V. – Varhaník, J. 1995: Příspěvek k typologii kostelů 13. století na Podblanicku. *Památky středních Čech* 9, č. 1, s. 1–11.
- Sommer, J. 1992: Kostel sv. Barbory v Baníně. *Časopis Společnosti přátel starožitností* 100, č. 4, s. 233–239.
- Sommer, P. – Stecker, M. 2011: Kostely na Sedlčansku. Sedlčany.
- Václavík, F. R. – Šeda, B. – Novotný, D. 2020: Stavebněhistorický průzkum kostela sv. Bartoloměje v Koči (rkp. poskytnutý autory z jejich archivu).
- Veselý, J. – Kypka, J. – Nachtmannová, A. 2019: Krovy kostela sv. Petra a Pavla v Načeradci. *Památky středních Čech* 33, č. 2, s. 1–17.
- Žižka, J. 1996: Sedlčany – kostel sv. Martina. Zjednodušený průzkum pro opravu exteriéru kostela (rkp. uložen v archivu NPÚ ÚOP SČ v Praze).

DIE MITTELALTERLICHEN UND FRÜHNEUZEITLICHEN HOLZKONSTRUKTIONEN DER ST. MARTINSKIRCHE IN SEDLČANY MIT BESONDERER BERÜCKSICHTIGUNG DES SPÄTGOTISCHEN DACHSTUHLS ÜBER DEM KIRCHENSCHIFF

Das Hauptthema der vorliegenden Studie stellt die Analyse des Dachstuhls über dem Schiff der Pfarrkirche in der Stadt Sedlčany (Seltschan, Bez. Příbram) dar. Der Dachstuhl ist der dendrochronologische Analyse gemäß im Jahre 1441 oder kurz danach entstanden. Seine Konstruktion gehört typologisch der breiten Gruppe der hoch- und spätgotischen Sparren-Kehlbalken-Dachstühle mit den ährenförmigen Streben in Gestalt des Buchstabens „V“ und dem Längsverband unter dem Dachfirst an. Als sein charakteristisches Detail lassen sich die die Umfassungsmauern deutlich überlappenden Binderbalken bezeichnen, die die vertikalen Holzanker und kurzen Spreizen abschließen. Als Konstruktionsdetail stellen sie Rest nach dem Wehrgang dar, dessen Gestalt die Vedute der Stadt aus dem Jahre 1602 aufnimmt. In der Tatsache handelte es sich aber nicht um einen Wehrgang im Sinne eines kontinuierlichen Gangs, denn den Durchgang in der Kirchengrundrisshauptachsenrichtung hinderten die Sparren. Man konnte einzelne Joche nur abgetrennt betreten. Aus dem Charakter der Fügung der Holzteile lässt sich ableiten, dass der Wehrgang einen ursprünglichen Teil des Dachstuhls aus den frühen 1440er Jahren bildete.

Die Wehrgangreste erhielten sich in mehreren mittelalterlichen Kirchen Böhmens und Mährens. Die ähnlichen bekannten Wehrelemente unterscheiden sich grundsätzlich in ihren Konstruktionsprinzipien. Die übrigen Wehrgänge haben nämlich die Form von selbständigen Geschossen in der Rahmen- oder Blockbauweise, auf die der eigentliche Dachstuhl aufgesetzt ist. Die Ausnahme stellt außer der Seltchaner Kirche nur noch der Chordachstuhl der St. Bartholomäus-Pfarrkirche in der Stadt Rakovník (Rakonitz), wo der Wehrgang ähnlich gelöst wurde; dieses Beispiel ist jedoch um ungefähr zwei Jahrzehnte jünger.

Eine wertvolle Konstruktion in der Seltchaner Pfarrkirche ist auch der Pultdachstuhl der westlichen Schiffsvorhalle. Der dendrochronologische Analyse gemäß stammt er aus dem Jahre 1603 (d) oder kurz danach.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1: Sedlčany (Seltschan, Bez. Příbram), St. Martinskirche. Gesamtansicht von Südwesten (alle Fotos J. Veselý, falls nicht anders angegeben).
- Abb. 2: Sedlčany, Stadtansicht von Johann Willenberg, 1602, Ausschnitt mit dem befestigten Areal der Kirche. Spuren nach dem abgebildeten Wehrgang sind an dem im Jahr 1441 (d) entstandenen Dachstuhl erhalten.
- Abb. 3: Sedlčany, St. Martinskirche. Längsschnitt der Kirche, Grundriss

der Dachstühle. Die Lage von etlichen Elementen und Befunden ersichtlich gemacht: 1 – Abdruck des älteren Schiffsdachs; 2 – der wieder aufgemauerte Teil vom Giebel zwischen dem Schiff und Chor, k – Lager nach den Binderbalken des älteren Dachstuhls; v – Lage des Haspellagers, Kr – Kragsteine, o – Dachabdruck nach einer älteren Vorhalle (alle Zeichnungen und Bauaufnahmen J. Veselý 2001, 2021)

Abb. 4: Sedlčany, St. Martinskirche. Chordachraum, im Hintergrund der mittelalterliche Giebel mit Verjüngungen an beiden Seiten, die den Ecktürmchen des Wehrgangs entsprechen.

Abb. 5: Sedlčany, St. Martinskirche. Nördlicher Zubau, Dachstuhl aus den 1860er Jahren.

Abb. 6: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Gespärretypen: Bindergespärre (links), Leergespärre (rechts).

Abb. 7: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Ausschnitt des Längsverbands im Ausmaß der Gespärre Nr. 1–5.

Abb. 8: Sedlčany, St. Martinskirche. Detail der Mauerkrone der südlichen Umfassungsmauer mit überlappenden Binderbalkenenden mit den Holzankerkonsolen. In der Mitte zwei Kragsteine, der Linke befindet sich außer dem Rhythmus der Gespärre des heutigen Dachstuhls.

Abb. 9: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Gespärre 1, Fügung der Sparren und der Säule beim First.

Abb. 10: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Spitze des Gespärres 2.

Abb. 11: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Gespärre 12, südlicher Sparrenfuß.

Abb. 12: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Gespärre 5, Abbundzeichen vom dritten Typ in unterschiedlicher Anordnung an allen Elementen, an der linken Strebe in beiden Ausführungen, der gehauenen und der gemalten (das schwarze gemalte Zeichen digital ersichtlich gemacht).

Abb. 13: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Gespärre 10, südlicher Sparrenfuß mit einem mit Axt ausgehauenen Abbundzeichen.

Abb. 14: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Gespärre 11, gedeckte Verblattung zwischen der Fußstrebe und dem Binderbalken. Deutliches Abbundzeichen über der Fügung mit wenig deutlicher römischer Zahl X.

Abb. 15: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, gedeckte Verblattung zwischen der Säule des Gespärres 1 und dem Riegel unter dem Hahnenbalken. Links deutliches Rötelaabbundzeichen Nr. 9 – eines der deutlichsten an der ganzen Stuhlwandkonstruktion.

Abb. 16: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Gespärre 2, erster Kehlbalken, Haspellager, Detail.

Abb. 17: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Gespärre 2, nördlicher Binderbalkenkopf mit leeren Blattsassen nach dem Maueranker

und Strebe der Konsole. An der Oberseite des Binderbalkens deutliche Blattsasse für die Wehrgangschwelle.

Abb. 18: Sedlčany, St. Martinskirche. Nördliche Schiffsmauer im Dachraum des Zubaus aus den 1860er Jahren. Hochgotischer grober Putz an der Maueroberfläche, oben Binderbalkenköpfe mit deutlichen leeren Blattsassen nach den Konsolenteilen.

Abb. 19: Sedlčany, St. Martinskirche. Nördliche Schiffsmauer im Dachraum des Zubaus aus den 1860er Jahren, Detail. Rechts das Turmmauerwerk, links Teil des Mauerwerks unter den Gespärren 1-3.

Abb. 20: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Südseite, Sparrenfüße. Deutliche leere Blattsassen nach horizontalen Verbandselementen des verschwundenen Wehrgangs, Blick westwärts.

Abb. 21: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Nagelöffnungen in den Sparren über den ersten Kehlbalken – Detail der Reste nach Aufschiebungen/Wehrgangsparren: a – drei leere Öffnungen; b – Paar Öffnungen mit einem abgebrochenen Holznagelrest.

Abb. 22: Sedlčany, St. Martinskirche. Schiffsdachstuhl, Wehrgang, Rekonstruktionsvarianten.

Abb. 23: Sedlčany, St. Martinskirche. Chordachraum, Mauerkrone der südlichen Umfassungsmauer. Pfeile bezeichnen Positionen der Binderbalkenlagerreste nach dem älteren Dachstuhl.

Abb. 24: Sedlčany, St. Martinskirche. Westliche Schiffsvorhalle, Querschnitt über das Obergeschoss und den Dachstuhl. Pfeile und Symbole bezeichnen die Lage und Gestalt der Rötels-Abbundzeichen; o – Dachumriss nach der älteren Vorhalle.

Abb. 25: Sedlčany, St. Martinskirche. Westliche Schiffsvorhalle, Dachstuhl, Gesamtblick nordwärts (im Hintergrund der Sgraffitoverputz vom Turm). Eine Menge Windverstrebelemente fehlt, wovon die leeren Blattsassen zeugen.

Abb. 26: Sedlčany, St. Martinskirche. Westliche Schiffsvorhalle, Dachstuhl, axiale Stuhlwand, Detail der Stuhlsäule und des -rähms mit Rötels-Abbundzeichen.

Abb. 27: Sedlčany, St. Martinskirche. Westliche Schiffsvorhalle, Obergeschoss, Detail der nördlichen Außenwand, ursprünglich mit Sgraffitoverputz. Pfeile zeigen zur Trennlinie zwischen dem Sgraffito und dem glatten Putz – dem Dachumriss der älteren Vorhalle.